

VELİAHT

mâî – Muhammed el-Osmânî), Beyrut 1986, s. 350, 355; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 29, 62, 118, 139, 180, 195, 296, 301-302, 447; Anwar G. Chejne, *Succession to the Rule in Islam*, Lahor 1979; Hasan İbrâhîm, *İslâm Tarihi*, II, 132-133, 289-292, 495-504; III, 67-71; IV, 169-177; Philip K. Hitti, *İslâm Tarihi* (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1989, I, 311, 488-489; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1991, s. 236-237, 244-245, 258-259, 263-264; Vecdi Akyüz, *Hilâfetin Saltanata Dönüşmesi*, İstanbul 1991, s. 151-194; Hüseyin Atvân, *Nizâmü velâyeti'l-ahd ve verâseti'l-hilâfe fi'l-âsri'l-Ümevî*, Beyrut 1411/1991; İsmail Yiğit, *Siyâsi-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul 1991, s. 134, 159-161, 393-394; a.mlf., “Emevîler”, *DİA*, XI, 90; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1992, III, 128-130; M. Ziyâeddin Reyis, *İslâm'da Siyasî Düşünce Tarihi* (trc. İbrahim Sarımsı), İstanbul 1995, s. 176-186, 189-191, 204-230; Mehmet Ali Kapar, *İslâm'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*, İstanbul 1998, s. 62-103, 105-110; a.mlf., *Halîfeliğin Emevîlere Geçiş ve Verasete Dönüşmesi*, İstanbul 1998, s. 47-90; C. Zeydan, *İslâm Uygarıkları Tarihi* (trc. Necdet Gök), İstanbul 2004, s. 173-174; Ali Aktan, “Memlûklülerde Saltanat Değişikliği Usulü”, *EAÜİFD*, sy. 9 (1990), s. 270-277; Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, “İslâm Kamu Hukuku ve Siyasî Düşüncesinde Veliaht Tayini ve İstihlaf (Kaynak ve Tarihi Süreç Eleştirisi)”, *SÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, Konya 1997, s. 245-262; A. Ayalon, “Wali al-'Ahd”, *EI²* (İng.), XI, 125-126; Mustafa Fayda, “Ahidnâme”, *DİA*, I, 535-536; Cengiz Kallek, “Biat”, a.e., VI, 120-124; M. Akif Aydın, “İstihlâf”, a.e., XXIII, 337-339.

SAİM YILMAZ

VELİD İ

(الوليد)

Ebü'l-Abbâs el-Velîd b. Abdülmelik b. Mervân b. Hakem el-Ümevî el-Kureşî (ö. 96/715)

Emevî halifesi (705-715).

52 (672) yılında Medine'de doğdu. Annesi Abs kabilesinden Vellâde bint Abbas'tır. Kardeşleri Süleyman ve Mesleme ile birlikte özel hocaların gözetiminde yetişti. Oğullarının eğitimiyle bizzat ilgilenip bazan onları imtihan eden Abdülmelik hocalardan oğullarına Kur'an okumayı, bir idareci için önemli olan güzel konuşmayı ve şiiri öğretmelerini, ayrıca güzel ahlâk kazandırmalarını istedi. Abdülmelik'in Velîd'e Arapça hocaları tuttuğu halde Velîd'in bu konuda başarılı olamadığı ve halifeliği döneminde de konuşurken önemli dil hataları yaptığı kaydedilmektedir. Velîd'in bilinen ilk görevi 77 (696) yılındaki Bizans seferine kumandan tayin edilmesidir. Bir yıl sonra hac emirliği yaptı. Abdülmelik, ba-

basının kendisinden sonra veliaht olarak belirlediği kardeşi Abdülazîz'in vefatının ardından büyük oğlu Velîd'i birinci, diğer oğlu Süleyman'ı ikinci veliaht tayin etmişti (85/704). I. Velîd babasının vefatı üzerine hilâfet makamına geçti (Şevval 86 / Ekim 705).

Her yönüyle kuvvetli bir ülke devralan Velîd, başta Irak umumi valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî olmak üzere bu başarıda payı bulunan valileri görevlerinde bıraktı ve onların tecrübelerinden faydalandı. Onun daha sonra devlet görevlerinde Kaysîler'i tercih ettiği belirtilmektedir. Velîd, Hulefâ-yi Râşidîn döneminde gerçekleşen ilk büyük fetihlerden altmış yıl sonra İslâm tarihinin ikinci büyük fetih hareketini başlattı. Mâverâunnehir fâtihi Kuteybe b. Müslim, Sind ve civarının fâtihi Muhammed b. Kâsım es-Sekafî, Anadolu ve Kafkasya seferlerinin meşhur kumandanı Mesleme b. Abdülmelik, İspanya fâtipleri Târik b. Ziyâd ile Mûsâ b. Nusayr önemli fetihler gerçekleştirdiler. Horasan Valisi Kuteybe b. Müslim 90 (708-709) yılında Ceyhun nehrini geçerek Sağaniyân, Toharistan, Beykent ve ardından Mâverâunnehir fetihleri için büyük önem taşıyan Buhara'ya ele geçirdi. 92'de (710-11) Sicistan Türk Hükümdarı Rutbil'in barış isteğini kabul ederek bölgeyi hâkimiyeti altına aldı. Ertesi yıl Hârizm melikini (Afrigoğulları) vergiye bağladı. Mâverâunnehir'in en müstahkem şehri olan, Hindistan, İran ve Türk ülkelerinden gelen ticaret yollarının kesiştiği noktada bulunan Semerkant'ı fethetti (93/711-12). Bir yıl sonra Şaş ve Fergana fetihlerini gerçekleştirdi. 95'te (714) gerçekleştirdiği seferde Haccâc'ın ölüm haberini alınca Merv'e döndü. Ancak Horasan'ı Irak valiliğinden ayırıp müstakil hale getiren ve Kuteybe'yi oraya vali tayin eden I. Velîd'in emriyle fetihlerine devam etti. 96 (715) yılında çıktığı son seferinde Çin sınırlarında en yakın şehir olan Kaşgar üzerine yürüdü. Bu sırada Halife Velîd'in öldüğünü ve yerine kendisine kin besleyen Süleyman'ın geçtiğini haber aldı. I. Velîd döneminde doğu cephesinde ikinci fetih hareketi Sind bölgesinde gerçekleştirildi. Haccâc tarafından 89 (708) yılında Sind valiliğine tayin edilen Muhammed b. Kâsım, Deybül üzerine gidip şehri ele geçirdi (93/712). Ardından Nirûn, Sivistan (Sedûsân), Brahmanâbâd ve Mülân fethedilerek Sind topraklarının tamamı hâkimiyet altına alındı. Böylece 92-96 (711-715) yıllarındaki fetihlerle bugünkü Belûcistan'dan Hindistan'da Kathiavar'a kadar bütün İndus vadisi İslâm egemenliğine girmiş oldu.

Fetihlerin ikinci cephesini Anadolu (Bizans) ve Kafkaslar teşkil etti. Halifenin kardeşi Mesleme 88-89 (707-708) yıllarında Bedendûn (Pozantı) çevresini, Tuvâne (Tyanâ) ve Ammûriye ile (Amorion) Eskişehir'i zaptetti. 91'de (710) el-Cezîre, İrmîniye ve Azerbaycan valiliğine getirilen Mesleme, aynı yıl Kafkasya cephesinde Hazarlar'a karşı düzenlediği seferlerde bazı şehir ve kaleleri ele geçirdi. 92-93 (711-712) yıllarında Amasya'yı ve bölgedeki bazı merkezleri, 95'te (714) Kafkasya cephesinde bölgenin en müstahkem şehri Derbend'i ve çevresini fethetti. Ayrıca Cerâcime üzerine giderek Amanos bölgesini hâkimiyet altına aldı.

Fetihlerin üçüncü cephesi Kuzey Afrika ve Endülüs oldu. Halife, İfrîkiye ve Mağrib valiliğini Mısır valiliğinden ayırıp doğrudan hilâfet merkezine bağlamıştı. Bu sırada Mağrib-i Evsat'ın fethini tamamlamış olan İfrîkiye Valisi Mûsâ b. Nusayr, Mağrib-i Aksâ'ya fethetmek için harekete geçti (87/706); iki yıl içerisinde Sebte (Ceuta) hariç Kuzey Afrika'nın tamamı İslâm egemenliğine girdi. Sardinya, Mayurka ve Minorca adaları, Sicilya'daki bazı şehirler ele geçirildi. Mûsâ b. Nusayr, 92 (711) yılı ilkbaharında kendisine bağlı Tanca Valisi Târik b. Ziyâd'ı İspanya'ya gönderdi. Daha sonra kendi adıyla anılacak olan boğazı geçerek İspanya fethini başlatan Târik, Vâdii-lekke savaşında Vizigotlar'ı ağır bir yenilgiye uğrattı. Ardından kısa sürede Malaga (Mâleka), Elvira (İlbîre), Cordoba (Kurtuba), Ecija (İsticce) ve başşehirleri Toledo'yu (Tuleytula) fethetti. Fetih haberlerini aldıktan sonra 93 (712) yılında Endülüs'e geçen Mûsâ b. Nusayr da başka bir güzergâh izleyerek Sevilla (İşbîliye), Carmona (Karmûne), Nieble (Leble), Merida'yı (Mâride) ele geçirdi ve ertesi yıl Târik b. Ziyâd ile Toledo'da buluştu. İki kumandan fetih hareketini İspanya'nın kuzeyine doğru iki koldan sürdürdü. Üç yıl gibi kısa bir süre içinde kuzeyde küçük bir bölge olan Asturias dışında İspanya'nın tamamına yakını ele geçirildi. Mûsâ ile Târik, Zilkade 95'te (Temmuz-Ağustos 714) Halife Velîd'in emriyle Dimaşk'a dönmek üzere Endülüs'ten ayrıldı. Bu fetihler neticesinde İslâm orduları Fransa içlerine kadar ilerledi ve Emevî Devleti'nin sınırları Türkistan'dan Fransa içlerine, Anadolu'dan Hindistan'da Kathiavar'a kadar genişledi. Emevî Devleti, Velîd zamanında askerî gücünün zirvesine ulaştı. Yine bu fetihler sayesinde gelecekte İslâm'ın bayraktarlığını yapacak olan Türkler arasında İslâm'ın yayılması yolunda önemli başarılar elde edildi.

Emevî Devleti'ni dönemin en büyük devleti haline getiren Velid b. Abdülmelik'in tahtını oğlu Abdülaziz'e bırakma arzusu, olumsuz neticeleri kendisinden sonraki döneme de yansıyan bir sıkıntıya yol açmıştı. Bunun için kardeşi Süleyman'ın velihtlikten çekilmesi gerekiyordu. Ancak Süleyman velihtlikten feragat etmedi. Süleyman'ı zorla yola getirmeyi düşünen Velid, bu konuda Haccâc ve Kuteybe b. Müslim'in desteğini sağladıysa da Ömer b. Abdülaziz'in sert muhalefetiyle karşılaştı. Buna rağmen Süleyman'a karşı güç kullanmaya karar verdiği bir sırada hastalanıp öldüğü de söylenir. Velid'in bu teşebbüsü, hilâfet makamına geçen Süleyman'ın onu destekleyen devlet adamlarını cezalandırmasına zemin hazırlamıştır. I. Velid, 14 Cemâziyelâhir 96 (24 Şubat 715) tarihinde Gütatü Dimaşk'taki Deyrümürân'da vefat etti; Ömer b. Abdülaziz'in kıldıracağı cenaze namazının ardından Bâbüssağir Mezarlığı'nın dışına defnedildi. Mezarının bulunduğu yer daha sonraları mezarlığa dahil edilmiştir. 91 (710) ve 95 (714) yıllarında hacca giden Velid'in mühüründe, "Yâ Velid inneke meyyitün" (Ey Velid sen öleceksin) cümlesi yazılıydı. Nâbiga eş-Şeybânî ve Kutâmî, Velid için methiye yazmıştır. On dokuz oğlu dünyaya gelen Velid'in iki oğlu (III. Yezid ve İbrâhim) II. Velid'den sonra kısa sürelerle halifelik yapmıştır.

Sert bir mizaca sahip olmakla birlikte halka iyi davranan Velid sağlık işlerine büyük önem vermiş, İslâmî dönemde ilk hastahaneyi yaptırmıştır. 88 (707) yılında kurduğu hastahaneyi hekimler tayin ederek onlara maaş bağlamış, cüzzamlı hastaların tecrit edilmesini emretmiş, cüzzamlılara ve körlere erzak tayin etmiştir (Makrîzî, II, 405). Ayrıca sakatlara, âmâlara ve fakirlere maaş bağlatıp kötürüm ve âmâların yanına hizmetçiler vererek onları devlet güvencesi altına almıştır. Diğer taraftan muhtaçlar için aşevleri açtırmış, dilenmeyi yasaklamış, beytülmalde herkese yetecek kadar malın bulunduğunu söyleyerek dilencilerin ihtiyaçlarının karşılanacağını belirtmiştir. Yetimleri ve fakir çocukları devlet himayesine alıp eğitim öğretim ihtiyaçlarını karşılamıştır. Dindar bir hükümdar olarak tanıtılan I. Velid, müslümanların üstündeki baskıyı kaldırıp İslâm'ın devlet dini halinde yükselmesini ve Sünnîliğin öncülerini olan bir dinî zümrenin yetişmesini sağlamıştır. Medine âlimlerine zalimce davranan vali Hişâm b. İsmâil'i görevden alıp yerine amcazadesi Ömer b. Abdülaziz'i getirmiştir. Ancak onun yedi yıl sonra Haccâc'ın baskılarına dayanama-

arak Ömer'i görevinden aldığı, yönetim muhaliflerine karşı çok sert davrandığı ve bu hususta Haccâc'a müdahalede bulunmadığı bilinmektedir.

I. Velid döneminde gerçekleştirilen fetihler iktisadî hayatı canlandırdığı gibi bölge ticaretinin müslümanların eline geçmesini de sağlamış, bu gelirlerle ülke içinde refah artmış, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetler canlanmıştır. Gelişmeler imar faaliyetlerine de yansımış, Velid bilhassa dinî mimari alanında bazıları bugüne ulaşan önemli eserler yaptırmıştır. Emevî mimarisinin şaheserlerinden kabul edilen ve günümüze kadar gelebilen camilerin en ihtişamlı ilk örneğini teşkil eden Dimaşk'taki Emeviyye Camii bu eserlerin başında gelir (bk. EMEVİYYE CAMİİ). Mescid-i Aksâ'yı yeniden inşa ettiren Velid, Mescid-i Nebevî'yi de genişletmiş, Mescid-i Kubâ'da imar çalışmaları yaptırmış, Kâbe'nin onarım ve bakımı için Mekke Valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye 30.000 dinar göndermiştir. Mescid-i Harâm'a ilâveler yapılmış, bu sırada Kâbe'nin kapısı ve oluğu ilk defa altınla kaplatılmıştır. Yine halifenin tâlimatıyla Fustat'taki Amr b. Âs Camii yıktırılıp yeniden inşa ettirilmiştir. Amman bölgesinde Ezrak vahasının giriş kısmındaki erken dönem İslâm sivil mimarisinin en önemli örneklerinden biri olan Kusayru Amre Sarayı'nın I. Velid veya II. Velid tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Bunların yanında zenginler de imar faaliyetinde bulunmuştur. Öte yandan sulama işleri ve tarım faaliyetlerine de önem verilmiş, hazineye ait çorak arazilerin ve bataklıkların büyük bir kısmı ıslah edilerek tarıma elverişli hale getirilmiştir. Haccâc Aşağı Fırat ve Dicle bölgesindeki sulak arazinin ıslahı için kanal sistemine başvurmuş, İskenderun civarındaki bataklık araziler de ıslah edilmiştir. Ülkede yollar ve özellikle hac yolları onarılmış, yeni yollar açılmış, köprüler yaptırılmıştır. Hacıların ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuyular açılmış, sarnıçlar inşa edilmiştir. I. Velid zamanında şehirlerdeki caddelerin fenerlerle aydınlatıldığı söylenir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısr ve aḥbâruḥâ* (nşr. Ch. C. Torrey), Kahire 1991, s. 204-213; Belâzürî, *Ensâb (Zekkâr)*, VIII, 72, 93, 94; a.mlf., *Fütûhu'l-büldân* (nşr. Abdullâh Enis et-Tabbâ' – Ömer Enis et-Tabbâ'), Beyrut 1407/1987, bk. İndeks; Ya'kûbî, *Târîḥ*, II, 156, 283-289; Taberî, *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), VI, 423-504; ayrıca bk. İndeks; İbn A'sem el-Kûfî, *el-Fütûḥ*, Beyrut 1406/1986, IV, 159, 165, 173-186, 190, 195-205; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 165-167, 239; *el-Uyûn ve'l-ḥadâ'ik fi aḥbâri'l-ḥaḳâ'ik* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1871, I, 1-16; İbnü'l-Esir,

el-Kâmil, III, 93; IV, 105, 522, 523, 527, 536-538, 544, 547, 555, 569-578, 582-586, 591; V, 5-9, 12, 19; Makrîzî, *el-Ḥitâ*, II, 405; Makkarî, *Nefḥu'l-ḫib*, I, 230-233, 240, 242, 253-255, 259-264, 269-277, 280, 281, 284-287; Hudarî, *Muḥâdarât: Ümeviyye*, s. 316, 317, 322; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 118-124; Nebîh Âkıl, *Târîḥu hilâfeti Beni Ümeyye*, Dimaşk 1983, s. 195-234; Yûsuf el-İş, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, Dimaşk 1985, s. 241-251; Hüseyin Atvân, *el-Ümeviyyün ve'l-ḫilâfe*, Beyrut 1986, s. 137-152; Mevlüt Koyuncu, *Emevî Halifesi Velid b. Abdülmelik ve Dönemi*, Sakarya 2004; Nebi Bozkurt, "Mescid-i Aksâ", *DİA*, XXIX, 270.

MEVLÜT KOYUNCU

VELİD II (الوليد)

Ebü'l-Abbâs el-Velid
b. Yezid b. Abdülmelik b. Mervân
el-Ümevî el-Kureşî
(ö. 126/744)

Emevî halifesi
(743-744).

90 (709) yılında Dimaşk'ta dünyaya geldi. 87 (706), 88 (707) veya 92 (711) yıllarında doğduğu da rivayet edilir. Babası II. Yezid, annesi Ümmü'l-Haccâc bint Muhammed b. Yûsuf'tur. II. Yezid, oğlunun eğitimiyle Abdüssamed b. Abdüla'lâ ve Ebû Nahîle et-Temîmî el-Basrî'yi görevlendirdi. 101 veya 102 (720 veya 721) yılında II. Yezid, Velid'in yaşının küçüklüğü sebebiyle kardeşi Hişâm'ı birinci veliht, oğlunu da ikinci veliht tayin etti. II. Yezid'in, Velid on beş yaşına gelince onu birinci veliht tayin etmediği için pişman olduğu ve Hişâm'ı diğer kardeşi Mesleme'nin ısrarı yüzünden veliht yaptığını söylediği nakledilir.

Velid babasının halifeliği sırasında herhangi bir göreve getirilmedi. Amcası Hişâm b. Abdülmelik'in yirmi yıl süren hilâfeti dolayısıyla uzun bir velihtlik devresi geçirdi. Bu dönemde amcasıyla ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izledi. İlk yıllarda sarayda bir nevi göz hapsinde tutulmakla birlikte amcasından yakın ilgi gördü ve bu ilgi uzun süre devam etti. Ancak daha sonra Velid'in şahsiyeti ve gayri ahlâkî davranışları yüzünden amcasının ona karşı tutumu değişti. Kaynaklarda Velid'in içkiye, kadınlara, av partilerine düşkün hafifmeşrep bir kişiliğe sahip olduğu, zamanının çoğunu eğlence ve şîr meclislerinde geçirdiği ve "fisku fücür" a daldığı rivayet edilir. Bu durum dedikoduların artmasına yol açınca Hişâm bir süre daha öğüt ve uyarılarla Velid'i sefahat hayatından vazgeçirmeye çalıştı. 116 (734) yılında onu, eğlence arkadaşlarından uzaklaştırmak ve